

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ปัญหาและความสำคัญ

ภาคเหนือประกอบด้วยป่าไม้ 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ป่าผลัดใบ (deciduous forest) และป่าไม่ผลัดใบ (evergreen forest) ป่าผลัดใบมี 2 ชนิด คือ ป่าเต็งรัง (dry dipterocarp forest) และป่าเบญจพรรณ (mixed deciduous forest) สำหรับป่าไม่ผลัดใบนั้นมี 3 ชนิด คือ ป่าดิบแล้ง (dry evergreen forest) ป่าสน (pine forest) และป่าดิบเขา (montane forest) ป่าชนิดต่างๆเหล่านี้จะพบกระจายอยู่ในพื้นที่แตกต่างกัน ป่าเต็งรังพบตามพื้นที่แห้งแล้งจากพื้นที่ด้านล่างขึ้นไปจนถึงความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,300 เมตร ป่าเบญจพรรณจะพบตามหุบเขาและพื้นที่ริมห้วยที่มีความชุ่มชื้นปานกลาง โดยพบในพื้นที่สูงไม่เกิน 800 เมตร ขณะที่ป่าดิบแล้งจะพบตามหุบเขาและพื้นที่ริมห้วยที่มีความชุ่มชื้นตลอดทั้งปี พบในพื้นที่ด้านล่างขึ้นไปจนถึงระดับความสูงประมาณ 1,000 เมตร ป่าสนจะปกคลุมในพื้นที่สูงที่แห้งแล้งและเย็นที่ระดับความสูงประมาณ 700-1,900 เมตร สำหรับป่าดิบเขานั้นพบตามพื้นที่ต้นน้ำบนที่สูง ซึ่งมีความชุ่มชื้นและเย็นตลอดปี ที่ระดับความสูงประมาณ 1,000 เมตรขึ้นไป

ปัจจุบันปัญหาสำคัญมากอย่างหนึ่งเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม คือ การเกิดไฟป่า (forest fire) ในช่วงฤดูแล้งปี พ.ศ. 2549 ได้เกิดไฟป่ารุนแรงในภาคเหนือ ทำให้เกิดควันไฟและฝุ่นละอองปกคลุมพื้นที่ชุมชนในจังหวัดลำพูน เกิดสภาวะวิกฤตของมลภาวะในอากาศ ส่งผลต่อสุขภาพของผู้คนอย่างมาก พื้นที่รอบหมู่บ้านทรายทอง ประกอบด้วยป่าไม้ 2 ชนิดคือ ป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณซึ่งเป็นป่าไม้ที่มีศักยภาพการเกิดไฟป่ามาก เนื่องจากในช่วงฤดูแล้งต้นไม้มักจะมีการทิ้งใบหมดต้นทั้งป่าและพืชพื้นล่างจะแห้งตาย สภาพป่ามีความแห้งแล้งมาก จึงมีโอกาสเกิดไฟป่าได้มาก ไฟป่าที่เกิดขึ้นเป็นไฟป่าประเภทไฟผิวดิน (surface fire)

ระบบนิเวศป่าไม้อาจแบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ (1) สังคมสิ่งมีชีวิต (biotic communities) ได้แก่ สังคมพืช (plant community) สังคมสัตว์ (animal community) และ สังคมจุลินทรีย์ (microbial community) (2) ปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (physical environmental factors) ได้แก่ ดิน หิน ความชื้น อุณหภูมิ ลม ไฟป่า เป็นต้น และ (3) กลไกกิจกรรมเชิงหน้าที่ (functions) ได้แก่ การถ่ายทอดพลังงานและการหมุนเวียนธาตุอาหาร บทบาทด้านสิ่งแวดล้อมของระบบนิเวศป่าไม้มีอยู่หลายอย่าง เช่น เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ช่วยปรับสภาพก๊าซในบรรยากาศ ทำให้ฝนตกเพิ่มขึ้นในพื้นที่ป่าไม้ ช่วยลดความรุนแรงของลมพายุ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นต้น

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ คุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ที่มีต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์แบ่งออกเป็นประโยชน์ทางตรงและทางอ้อม ประโยชน์ทางตรงแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ (1) ผลผลิตจากป่าที่เป็นเนื้อไม้ (wood products) ได้แก่ ไม้สำหรับการก่อสร้างหรือใช้สอย และ (2) ผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้ (non-wood products) ได้แก่ ของป่าต่างๆ เช่น เห็ดที่รับประทานได้ หน่อไม้ น้ำผึ้ง ยาง ไม้ ไข่มดแดง เป็นต้น ประโยชน์ทางอ้อมได้แก่ บทบาททางนิเวศวิทยาของป่าไม้ เช่น เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า แหล่งต้นน้ำลำธาร ควบคุมก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และปลดปล่อยออกซิเจน แหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น

ในอดีตป่าไม้บริเวณใกล้กับหมู่บ้านทรายทองมีความอุดมสมบูรณ์มาก ต่อมาการทำสัมปทานป่าไม้ ทำให้สภาพป่าเสื่อมสภาพลงระดับหนึ่ง ชาวบ้านได้มีการอนุรักษ์ป่าบริเวณต้นน้ำไว้เมื่อปี พ.ศ. 2500 ขณะที่ป่าไม้ในบริเวณอื่นๆ ถูกชาวบ้านตัดฟันมาใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างบ้านเรือนและใช้ทำถ่าน ทำให้สภาพป่ามีความเสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ ป่าไม้บริเวณนี้ได้ให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านมาโดยตลอด โดยเฉพาะเห็ดป่าที่รับประทานได้ ซึ่งใช้เป็นอาหารและรายได้ของชุมชน จากการทำสัมปทานป่าเสื่อมโทรมลงดังกล่าว ชาวบ้านจึงเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ ในปี พ.ศ. 2543 จึงได้มีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้เพิ่มเติมจากเดิม ซึ่งปัจจุบันป่าชุมชนบ้านทรายทองครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 3,000 ไร่ เป็นป่าที่มีประโยชน์ต่อชุมชนหลายด้าน เช่น เป็นต้นกำเนิดของลำน้ำห้วยไฟหลวงและห้วยไฟแดง เป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่สำคัญของชุมชน เป็นที่เก็บหาของป่าเพื่อเป็นอาหารและนำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว เป็นแหล่งไม้ใช้สอย นอกจากนี้ยังมีคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกด้วย ความสำคัญของป่าชุมชนดังกล่าวจึงทำให้ชาวบ้านเริ่มคำนึงถึงแนวทางการจัดการป่าชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรในป่า

ผู้วิจัยมีความสนใจเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน โดยเฉพาะป่าชุมชนบ้านทรายทอง เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่กำลังเริ่มมีการจัดการป่า ประเด็นที่หน้าสนใจคือ ปัญหาและที่มา แนวความคิด สภาพทรัพยากรในป่า การใช้ประโยชน์จากป่า แนวทางการจัดการ เป็นต้น ในการวิจัยนี้จะเน้นเกี่ยวกับการสำรวจทรัพยากรในป่า ได้แก่ ความหลากหลายของชนิดพืช ลักษณะดินและการใช้ประโยชน์ป่าชุมชน ข้อมูลเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการจัดการป่าชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- (1) เพื่อศึกษาความหลากหลายของชนิดพืช ลักษณะดินและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในป่าชุมชนบ้านทรายทอง ต. ป่าสัก อ. เมือง จ. ลำพูน
- (2) เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการจัดการและพัฒนาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในป่าชุมชนบ้านทรายทองต่อไป

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาทางนิเวศวิทยาป่าชุมชน ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ (1) ความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืช เชิงปริมาณและคุณภาพ (2) ลักษณะดิน ได้แก่ ชนิดดิน สมบัติทางกายภาพ สมบัติทางเคมีและการสะสมของธาตุอาหาร และ (3) การใช้ประโยชน์ป่าชุมชน ได้แก่ การใช้ประโยชน์เพื่อเป็นอาหาร พืชสมุนไพร ไม้สร้างบ้านเรือนและไม้เชื้อเพลิง

1.4 กรอบแนวความคิดในการวิจัย

